

Tragicul

DE ACELAȘI AUTOR

- Încercare în politropia omului și a culturii*, Cartea Românească, București, 1981
- Jurnalul de la Păltiniș*, Cartea Românească, București, 1983
- Epistolar* (editor), Cartea Românească, București, 1988
- Cearta cu filozofia*, Humanitas, București, 1992
- Apel către lichele*, Humanitas, București, 1992
- Despre limită*, Humanitas, București, 1994
- Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran*, Humanitas, București, 1995
- Declarație de iubire*, Humanitas, București, 2001
- Ușa interzisă*, Humanitas, București, 2002
- Chipuri ale răului în lumea de astăzi* (dialog cu Mario Vargas Llosa), Humanitas, București, 2006
- Despre minciună*, Humanitas, București, 2006
- Despre ură*, Humanitas, București, 2007
- Despre seducție*, Humanitas, București, 2007
- Scrisori către fiul meu*, Humanitas, București, 2008
- Întâlnire cu un necunoscut*, Humanitas, București, 2010
- Întâlnire în jurul unei palme Zen* (coautor Gabriel Cercel), Humanitas, București, 2011
- Estul naivităților noastre. 27 de interviuri (1990–2011)*, Humanitas, București, 2012
- Măștile lui M. I.* (dialog cu Mircea Ivănescu), Humanitas, București, 2012
- 18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger*, Humanitas, București, 2012
- Dragul meu turnător*, Humanitas, București, 2013
- Fie-vă milă de noi! și alte texte civile*, Humanitas, București, 2014
- O idee care ne sucește mințile* (coautori Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2014
- Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieții* (dialoguri cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2015
- Nebunia de a gândi cu mintea ta*, Humanitas, București, 2016
- România. O iubire din care se poate muri*, Humanitas, București, 2017
- Continentele insomniei*, Humanitas, București, 2017
- Așteptând o altă omenire*, Humanitas, București, 2018

Gabriel
Liiceanu

Tragicul

O fenomenologie
a limitei și depășirii

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Părinților mei

Recitind după patruzeci de ani

Ediția de față a *Tragicului* (cea de a patra) este reeditarea târzie a unei cărți de debut, apărută la Editura Univers în anul 1975, deci în urmă cu peste patru decenii. Cea de a doua (1993) și a treia ediție (2005) au reprezentat variante prescurtate ale ediției originare. Am socotit, când am intervenit astfel în economia volumului, că prima secțiune a cărții – „Teoria tragicului ca peratologie“ – răspundea întocmai titlului cărții și că, publicată așa, de sine stătătoare, putea fi mai lesne utilizată de studenții de la facultățile de filologie. Am păstrat atunci și bibliografia aferentă, amplu comentată, virând sensul volumului către un țel explicit didactic.

Acum, ajuns la o vârstă a recuperărilor, mi s-a părut că faptul de a fi intervenit asupra structurii inițiale a cărții alterase o configurație a timpului care, în biografia mea, avusese o semnificație aparte. Procedând astfel, nu comiseseam oare un act de impietate față de propria mea traiectorie profesională? Cartea aceasta mă înființase cultural și se născuse într-un context bine precizat. Republicând acum versiunea

originară, simt nevoia să arăt în ce măsură fusese în ea o *devenire*.

În forma inițială, *Tragicul* a fost prezentat ca lucrare de doctorat la Facultatea de Filozofie din București. Scrisă de-a lungul a cinci ani, cartea conținea trei secțiuni eterogene, compuse pe trei registre stilistice diferite. Prima secțiune – de fapt ultima scrisă – era singura care respecta *formal* discursul de tip academic. (Avea o grămadă de trimiteri, note și comentarii și aspira la furnizarea unei bibliografii complete.) Altminteri, ea propunea o „teorie a tragicului” cu pretenții de originalitate speculativă: faptul de a lega tragicul de relația noastră cu limita ascundea de fapt ambiția de a construi o *filozofie a limitei*, o „peratologie” (*péras*, „limită” în greacă), sub aspectul nevinovat al unei monografii de estetică universitară. În deschiderea acestei secțiuni, defineam termenul de „peratologie” – de care, în trecut fie spus, eram, cu orgoliul și veleitățile tineretii, destul de mândru – în felul următor:

Peratologia este o teorie a limitei considerată în raportul ei cu conștiința. În măsura în care tragicul va fi definit ca un fenomen care se naște în zona raportului dintre conștiință și limită, peratologia devine în acest context o analitică a fenomenului tragic.

E important ca cititorul să știe că, înainte de a începe să scriu *Tragicul*, Constantin Noica mă pre-

luase, împreună cu alți doi-trei prieteni, într-un soi de cantonament filozofic, care va primi peste ani numele de „școala de la Păltiniș“. Îi plăcea să spună, după ce ieșise de la închisoare în 1964, că meseria lui era de „antrenor spiritual“. Întrebarea pe care ne-o punea la intervale regulate, cu acea blândă tenacitate care se transformase cu vremea într-o adevărată teroare, era: „Care îți e ideea?“ Prin „idee“, Noica înțelegea un operator ontologic, un cuvânt sau o sintagmă care, purtate peste întreaga lume, se dovedeau apte „să dea socoteală“ de ea. Noica va avea în filozofia sa o grămadă de astfel de operatori ontologici: prepoziția „întru“, sintagma „devenirea întru ființă“, modulul ontologic „individual–determinații–general“, „contradicția unilaterală“ și altele. Dacă nu aveai „idee“, adică poarta ta de intrare în lume și de interpretare a ei, dacă nu aveai operatorul explicativ universal, nu puteai fi primit cu acte în regulă în republica filozofilor. Iar perspectiva asta ne neli-niștea, desigur, pe toți.

Or, dintr-odată, cu „limita“, cu *péras*-ul elin, aveam cuvântul magic, cheia cu care puteam să descui toate porțile lumii. Urma să fac mai întâi o investigație filologică, reconstituind traseul conceptului de *péras* în filozofia greacă de la presocratici la neoplatonicieni. Apoi, odată investigația încheiată, aveam să ajung în fața „sistemului“, urmând să scriu cândva „peratologia“ însăși.

Deocamdată, în cartea de debut, peratologia prindea ființă doar în raport cu dimensiunea tragică a vieții. Însă important era că ea se înfiripase. „Moartea – spuneam în carte – reprezintă dreptul la tragic al fiecărui individ, în măsura în care reiterează cu fiecare caz în parte întâlnirea dintre proiectul conștiinței infinite cu limita experimentată ca însăși realitate a naturii finite.“ Dar și mai important pentru mine era că reușisem ca în paginile cărții să livrez „antrenorului“ meu ceea ce-mi ceruse: blestemata de „idee“. Puteam de-acum să fiu liniștit. Mă eliberasem de perspectiva nevrozei care amenințase câțiva ani buni să apară în marginea întrebării „care îți e ideea?“. Forța contractului nescris, făcut în debutul relației cu Noica, a fost atât de mare încât, la două decenii după apariția *Tragicului*, am reușit să scriu „peratologia“, angrenând limita într-un discurs de sine stătător, intitulat sec: *Despre limită*. Era o carte stranie cartea aceasta în care nu exista nicăieri un nume propriu sau vreun citat. Cele două sute de pagini ale *Limitei* erau „goale“ ca marmura unei statui de pe care timpul îndepărtase culorile inițiale. Socoteala mea cu „sistemul“ și cu „ideea“ se putea de-acum încheia. Eram de-acum liber să zburd în voie prin peisajul filozofic care – slavă Domnului! – mai avea și alte forme de relief decât „sistemul“, monografia și tratatul academic.

Trebuie totuși să recunosc că o luasem razna încă din cartea asta de debut. Exista în ea o frapantă diso-

nanță stilistică. A doua și a treia secțiune a *Tragicului*, subintitulate „ilustrative“, părăsiseră total – deși era vorba de o lucrare de doctorat – regulile filozofiei de aparat. Erau de fapt eseuri extinse, mai ales a treia secțiune care, în contextul primului meu contact cu greaca veche (începusem la 26 de ani a doua facultate, cea de limbi clasice), prelungea apetitul, manifestat deja în prima secțiune, de a inventa concepte filozofice pornind de la tot felul de cuvinte grecești. Mă ajutaseră la asta și cursurile lui Petru Creția despre verbul grec, care erau de fapt adevărate incizii filozofice în semantica limbii primordiale a filozofiei.

A doua secțiune, care era „ilustrativă“ în raport cu secțiunea precedentă – analitică și fenomenologică –, era dedicată celebrei lucrări de tinerețe a lui Nietzsche *Nașterea tragediei*. Scrisă în registru hermeneutic, ea interpreta, ținându-se aproape de textul german și făcând risipă în paranteze de termeni și concepte originare, analiza nietzscheană a tragediei eline ca sinteză a „apolinicului“ și „dionisiacului“, cele două concepte care au făcut apoi carieră în filozofia culturii și în estetica europeană.

Revenind la cea de a treia secțiune a cărții – care fusese de fapt scrisă prima (o începusem în 1968) –, pot spune că era cea mai puțin academică, fiind alcătuită dintr-un set de zece eseuri grupate, de astă dată, în jurul cuvântului *nóstos*, „întoarcere“, care – atins cum eram de morbul grecizării – m-a trimis

rapid la o nouă „metafizică“, botezată – cum altfel? – „nostologie“. De aceea nu întâmplător, după ce la câțiva ani după *Tragicul* mai publicasem și *Politropia. O încercare în lumea omului și a culturii*, întâlnindu-mă pe stradă cu Alexandru Paleologu (cu „conu’ Alecu“, cum îi plăcea să i se spună), îmi zice: „Dragă, am auzit că tocmai ai publicat o *Epitropie*.“ Căzusem, se pare, cu fandoselile mele eline, în plin ridicol. Vorba aruncată cu un zâmbet subțire de „conu’ Alecu“ undeva pe Calea Victoriei a funcționat ca un duș rece. M-am trezit.

Cele zece eseuri „nostologice“, dincolo de prețiozitatea terminologică, nu erau totuși chiar o prostie. Era în ele, în primul rând, o juvenilă vervă speculativă inconștientă, un slalom prematur făcut printre gânditori și poeți din toate epocile, o sarabandă de genuri filozofice și literare, o fierbere nicum cenzurată a minții. Era apoi în ele o „idee“ care le lega, o idee sugerată de faimoasa aventură elină a rătăcirii și întoarcerii: cea a eroului din *Odiseea*. Toate cele zece eseuri, pornind de la paradigma întoarcerii odiseice, erau dedicate „motivului rătăcirii și întoarcerilor“ în cultura europeană și apăreau în carte ca o ilustrare a sentimentului tragic născut din *dislocare*, din pierderea unei ordini inițiale care trebuia regăsită sau care, odată pierdută, trebuia recompusă în alți parametri.

În „nostologia“ mea defilau prin fața cititorului, încărcate de funcții simbolice și speculații filozofice,

personaje și secvențe celebre din literatura lumii – de la Odiseu, așadar, trecând apoi prin fiul risipitor, prin păstorii bucolicelor vergiliene, prin Francisc din Assisi, prin Don Quijote, prin „corabia beată“, și terminând glorios cu figura lui Vineri, a „bunului sălbatic“, colegul de insulă al lui Robinson Crusoe, prelucrată poetic de Saint-John Perse în *Images à Crusoé*. Cu toții experimentaseră rătăcirea și „întoarcerea“ în cele mai variate feluri. Erau așadar convocați în spațiul „nostologiei“ Homer, parabolele biblice, Vergiliu, poezia provensală, Fénelon, Rousseau, Lautréamont, Rimbaud, Saint-John Perse... Din acest prim delir metafizic trăit la 26 de ani în marginea literaturii mi s-a tras gândul, teoretizat și ilustrat târziu (în *Continentele insomniei*), că filozofia, pentru a înceta să fie „doica seacă de lapte a omenirii“, urma să regăsească, înfăptuind nunta mistică cu literatura, „mările calde ale vieții“.

Dar cum ajunseseam la *nóstos*? Știam că existase un ciclu de poeme epice, astăzi pierdute, intitulat *Hoi Nóstoi*, „Întoarcerile“, care povesteau aventurile eroilor greci pe drumul întoarcerii acasă după războiul troian. Apoi, un seminar de la Clasice al profesorului Mihai Nasta în marginea *Odiseei* a fost cel care m-a făcut să descopăr cuvântul *nóstos* prin sintagma *nóstimon émar* (I, 168 și 354), „ziua întoarcerii“, și să-i dau, hrănit fiind cu lecturi din Hegel, o demnitate speculativă pe care în epopoea homerică, firește,

nu o avea. Lucrul acesta l-am „povestit“ pe larg într-o pagină din *Întâlnire cu un necunoscut*:

La 26 de ani eram convins că voi construi o *nostologie* (de la grecescul *nóstos*, „întoarcere“), o *metafizică a întoarcerilor*. Ideea îmi venise dintr-o lectură a *Odiseei* făcută în paralel cu una a *Fenomenologiei spiritului* și a *Științei logicii*. Întoarcerea Spiritului hegelian la sine, dar într-o configurație finală modificată de suma experiențelor adunate de pe un enorm parcurs, mi se părea o repetiție în plan speculativ a rătăcirii odiseice ghidate în permanență de obsesia „zilei întoarcerii“ (*nóstimon émar* – *Odiseea*, I, 168 și 354).

Descopăr într-un dosar o pagină de-atunci, care debutează glorios, cu alură de „Evrika!“ și cu iz de cețuri tinerești:

Știi cu ce se ocupă filozofia: cu întoarcerile! Cu popasul din nou la tine, îndelung visat, după o înfruntare cu Altul, fie acesta natura, suma obiectelor în care te pierzi sau „celălalt“ pur și simplu. Cu bilanțurile: cine sunt eu acum, după toate pe care le-am pățit? Cu spaima de a nu mai ajunge la mine și, odată ajuns, cu acel „Ia-mă-n brațe și ascunde-mă bine!“. Cu locul în care revii, după orice rătăcire prin univers sau prin Istorie, cu locul în care „îți lingi rănille“ sau îți sărbătorești victoriile. Cu Spiritul, într-adevăr, rătăcitor și loc al întoarcerii, călător și popas etern, loc în care ești așteptat, te-ntorci și-ți spui povestea.

*

Heidegger face la un moment dat legătura între „convalescență“ și „întoarcere“ și citează în acest context cuvântul grec al întoarcerii, *nóstos*. „A se însănătoși“ se

spune în germană *genesen* (*Genesung* e „vindecarea“), iar *der Genesende*, „convalescentul“ – spune Heidegger –, este „cel care se întoarce la sine“, în greacă *nóstimos*. În acest context, boala este un loc al înstrăinării, al plecării de la sine, unul în care nu te mai afli acasă, „la tine“. Cel care este *nóstimos*, convalescent, este în drum spre casă, este pe drumul întoarcerii la sine însuși. Aceasta e pe semne pricina pentru care convalescența, starea „nostimă“, e una dintre cele mai plăcute și mângâietoare stări ale omului. Prin boală, ai fost plecat de acasă, ai ajuns într-un loc al spaimei și al morții, și acum te întorci, regăsindu-te iar, sub chipul tău, al celui sănătos de dinainte. „Nostim“ din limba română (intrat la noi din neogrecul *nóstimos*) n-a mai păstrat nimic din gravitatea marelui călător în drum către sine. Ce decădere! Cel întors din moarte a devenit, pur și simplu, „hazos“, „nostim“.

Toate acestea îmi apar astăzi, din perspectiva „tregerii timpului“, ca tot atâtea semne ale unei tinereți nerăbdătoare, dornică de afirmare și fericită în orgoliul, inconștiența și veleitarismul ei. Într-adevăr, recitind astăzi *Tragicul* în întregul lui, descopăr în el toate însemnele tinereții: se află aici predilecția pentru speculația voit dificilă și pentru expresia ermetică (însoțită de o nepăsare față de inteligibilitatea ideii), grandilocvența tehnicistă, siguranța mimată a tonului și, adesea, insolența lui, o anume paradă de „cultură“ și, în sfârșit – suprem semn al iuventuții mele –, ambiția de a construi cu orice preț „o filozofie“. Dumnezeuul culturii s-a îndurat de mine: în anii care au urmat *Tragicului*, am fost scutit de

rușinea de a înghesui lumea într-o „idee“ numai de dragul de a-mi adevăra „ideea“.

Spunând toate acestea, nu înseamnă că îmi repudiez în vreun fel primul pas pe drumul filozofiei. Am încercat, dimpotrivă, în rândurile acestea, să arăt de ce nu pot decât să fiu recunoscător demersului meu filozofic inițial. Cartea *Despre limită*, așa-zisa „peratologie“, singura în care am reușit, două decenii mai târziu, să torc firul unui unic gând, își are punctul de pornire în teoria tragicului născut tocmai din relația unei ființe finite cu moartea experimentată ca *limită* a existenței sale.

*

Câteva precizări privind sistemul de trimiteri bibliografice. Pentru a nu încărca subsolul paginilor, am făcut o primă mențiune bibliografică în text – autorul în capitaluțe, anul de apariție al ediției folosite și pagina citată. Identificarea autorului în secțiunea „Bibliografie critică“ (organizată alfabetic) deschide accesul la datele bibliografice complete. (De pildă, trimiterii de la pagina 23: BRERETON, 1968, 5 îi corespunde în secțiunea bibliografică finală trimiterea de la pagina 349: BRERETON, G., *Principles of Tragedy*, Routledge & Kegan Paul, London, 1968.) Când în text apare trimiterea la autor în capitaluțe, iar în paranteză doar anul ediției folosite – de pildă BRERETON (1968) –, înseamnă că referirea se face la lucrare în ansamblu, și nu la o pagină anume a ei.

Numele de autori menționate în text fără capitaluțe reprezintă referiri culturale generale, fără trimitere expresă la secțiunea „Bibliografie critică“. (De pildă, Platon, Schelling, Shakespeare etc.)

Pagina care deschide volumul, semnată de Petru Creția (*Artă poetică*), a fost scrisă special pentru ediția întâi a cărții, ca îndemn și sfat al unui prieten mai mare pentru cineva care pornea la drum.

Simt nevoia să adresez un omagiu recunoscător Monei Antohi pentru impecabila toaletă a actualei ediții și, mai cu seamă, pentru acribia cu care a verificat, a corectat și a adus la un numitor comun datele existente în secțiunea „Bibliografie critică“. Și, la fel, lui Grigore Vida, care a însoțit-o în acest efort, împingând exigențele editoriale cu un pas mai departe. Îi mulțumesc, de asemenea, lui Radu Dobreci, care și-a asumat sarcina dificilă a tehnoredactării unui text plin de nenumărate referințe culturale. Așa cum mulțumesc de altfel întregii echipe Humanitas pentru acuratețea și bunul-gust cu care mi-a reeditat în ultimii ani, într-o „serie de autor“, cărțile scrise de-a lungul a peste patru decenii.

AUTORUL

Strădania ta să nu aibă neliniștea grabei și pripa soroacelor, măcar pentru că, atunci când trebuie să urci în genunchi, zorul doare mai tare. Uită-te și pe tine, și lungimea artei. Scriind românește, nu-ți pese de rostirile noastre, cum vor fi fost, ci de obârșia din care ele toate s-au născut și poate să se nască și a ta. Arde-ți bătrânii pe rug, ca să-ți rămână din ei, inarticulat și pătrunzător, doar parfumul. Caută să reconvertești cultura în natură și nemijlocire. Ține minte că voința operează doar achizitiv, antiinercial și polemic, iar restul e doar un fel de lungă iubire fără sorți știute. Trăiește, gândind și scriind, doar în prezent, și cât mai deplin. Restul nu e decât retorica timpului subiectiv. Și totuși, uită-ți cititorii sau, mai degrabă, instituie-i tu. Ia seama că nu ești dator nimic, că fapta ta și prețuirea ei începe cu ea însăși, ca un dar. Și că restul, ultimul rest, este numai, să zicem, prietenie, adică un indiciu între altele că ceva din noi, găsindu-și expresie privilegiată în durata culturii, este mai cuprinzător decât ea și, dacă nu vrei să admiți că îi dă sensul, poate da un sens superior înseși neizbânzilor noastre.

PETRU CREȚIA, *Artă poetică*

Precizări metodologice

Pe drept cuvânt s-a observat că situația în care se află conceptul de tragic este aceea din dialogurile platoniciene de tinerețe, în care interlocutorii lui Socrate nu pot da seamă de cuvinte și concepte invocate la tot pasul în practica lor lingvistică. Această stare confuză explică și rațiunea unei cercetări care-și propune să dea un răspuns la întrebarea „ce este tragicul“. Orice demers teoretic este urmarea unei insatisfacții față de starea unui concept sau de stadiul în care se află cunoașterea unei realități. Omul obișnuit sau tragediograful operează în experiența curentă cu un concept al tragicului despre care, întrebați fiind, nu sunt capabili să-l definească cu o rigoare satisfăcătoare. Dacă facem deocamdată abstracție de existența unei cercetări specializate în problema tragicului și considerăm starea în care se află conceptul „în lume“, în realitatea funcționării lui, atunci suntem obligați să constatăm că el este vehiculat în ordinea unui sens difuz și a unui consens empiric și că, deși îl invocăm la tot pasul, *nu știm* de fapt ce este tragicul: conceptul neelaborat al tragicului se află undeva între *existența* tragicului și *știința* lui.

Cuprins

<i>Recitind după patruzeci de ani</i>	7
PRECIZĂRI METODOLOGICE.....	21
1. <i>Conceptul de tragic și cunoașterea comună</i>	22
2. <i>Conceptul de tragic și tragedia</i>	27
3. <i>Raportul dintre teoria tragicului și filozofie</i>	48
4. <i>Posibilitatea constituirii unei teorii a tragicului</i>	57
A. TEORIA TRAGICULUI CA PERATOLOGIE	
I. GEOGRAFIA FIINȚEI	
ȘI TOPOGRAFIA TRAGICULUI.....	63
1. <i>Cele trei registre ale ființei</i>	64
2. <i>Determinarea tragicului</i> <i>în limitele geografiei ființei</i>	66
3. <i>Despre omenesc în condiția tragicului</i>	73
4. <i>Alegorii în geografia ființei netragice</i>	80
II. ATITUDINI FAȚĂ DE LIMITĂ.....	83
1. <i>Tragicul anulat</i>	83
a. Anularea tragicului	
prin estomparea limitei.....	83
α. Recuzarea viitorului.....	84
β. Limita există pentru alții.....	88

b. Anularea tragicului prin relativizarea limitei absolute	89
α. Postularea lui „dincolo“ și a unui principiu conștient nemuritor	89
β. Lărgirea sistemului de referință: disoluția individului într-un adevăr mai înalt	95
c. Anularea tragicului prin resemnare: obediința la limită.	104
d. Anularea tragicului prin vină: limita meritată	122
2. <i>Convertirea tragicului în sublim</i>	130
III. SPECTATORUL FENOMENULUI TRAGIC	142
1. <i>Postularea conștiinței tragicului</i>	142
2. <i>Funcția axiologică a spectatorului</i>	144
3. <i>Gnoseologia tragicului:</i> <i>tragedia ca structură gnoseologică</i>	148
a. Justificarea tragediei în ordinea subiectului (individul real devine spectator ideal)	149
b. Justificarea tragediei în ordinea obiectului (eventimentul tragic devine fenomen dramatic)	153
4. <i>Psihologia tragicului:</i> <i>fenomenul pleasure in pain</i>	163
B. NIETZSCHE: TRAGEDIA CA STRUCTURĂ GNOSEOLOGICĂ ȘI SOTERIOLOGIE ESTETICĂ	
I. INTRODUCERE	181
II. PRINCIPIUL TRAGEDIEI ÎN <i>DIE GEBURT</i> <i>DER TRAGÖDIE</i> . LECTURĂ ONTOLOGICĂ.	187

1. <i>Premisa schopenhaueriană în Nașterea tragediei</i>	188
2. <i>Arta apolinică: forma pură ca moment corectiv</i>	194
3. <i>Arta dionisiacă: melodia ca variantă irațională a conceptului; impactul cu esența și tentația aneantizării</i>	203
4. <i>Tragedia: simbolul, împăcarea cu esența și consolarea metafizică</i>	208
III. PRINCIPIUL TRAGEDIEI ÎN DIE GEBURT	
<i>DER TRAGÖDIE. LECTURĂ HERMENEUTICĂ</i>	218
1. <i>Iluzia, aparența și visul</i>	220
2. <i>Primăvara, beția și somnul</i>	222
3. <i>„Lumea de vis a beției dionisiace“</i>	225
IV. PRINCIPIUL TRAGEDIEI ÎN FILOZOFIA PRESOCRATICĂ	
<i>Heraclit: Fabula focului</i>	234
V. MODELUL ESTETIC ÎN INTERPRETAREA FENOMENULUI TRAGIC	
<i>Ontologia operei: filozofia artei ca teorie a necesității</i>	241
VI. CONCLUZIE	
C. SCHIȚĂ PENTRU O HERMENEUTICĂ A NÓSTOS-ULUI	
I. IPOSTAZE ALE NÓSTOS-ULUI	263
1. <i>Odiseu: Nóstos-ul ca ordinea ce se regăsește pe sine</i>	263
2. <i>„Corabia beată“: Nóstos-ul uitat și pierderea ființei de sine</i>	269

3. <i>Fiul risipitor: Nóstos-ul ca împlinire și adevăr devenit</i>	274
4. <i>Don Quijote: Nóstos-ul ca abdicare și revenire la o lume a finitului</i>	278
II. NÓSTOS-UL CA REGĂSIRE A NATURII.....	284
1. <i>Edenul: natura ca regăsire a originii</i>	287
2. <i>Arcadia: natura ca transcendentalitate</i>	290
3. <i>Insula: natura reinterpretează esența ca Unu</i>	293
4. <i>Mitul vârstelor: „sânul naturii“ și nevroza Spiritului lumii</i>	296
5. <i>Francisc din Assisi: omul descoperă natura ca pe sinele său mai adânc</i>	303
6. <i>Le Bon Sauvage: natura ca frugalitate</i>	306
DESTINUL PERSONAJULUI TRAGIC	319
RECEPTAREA TRAGICULUI ÎN ANTROPOLOGIA MARXISTĂ	327
Bibliografie critică.....	339